

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника лабораторії психології особистості імені П. Р. Чамати,

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Володарської Наталії Дмитрівни

на дисертацію

Діброви Валерії Анатоліївни

на тему: «Стратегії конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – «Психологія» (05 – Соціальні та поведінкові науки)

Сучасний стан суспільства в умовах війни відображає різні форми конструювання особистісного досвіду майбутнього особистості, неузгодженість яких зумовлює внутрішньо- та міжособистісні конфлікти та кризи. Особливої дослідницької уваги вимагають стратегії конструювання особистісного досвіду майбутнього внутрішньо переміщених осіб. Динамічність та безперервність процесу конструювання майбутнього потребує оновлених форм фіксації та діагностики специфічних особистісних диспозицій, утворюючи таким чином індивідуальну теорію самого себе та історію свого досвіду. Інтенсивність цього процесу значною мірою підвищується в момент порушення сталого ходу повсякденного життя, що потребує перевизначення майбутнього особистості, відновлення розірваних фрагментів досвіду, реконструкції мотиваційно-ціннісної сфери тощо.

Вищенаведене підкреслює надзвичайну актуальність наукової роботи Дібрової Валерії Анатоліївни, мета якої виявити стратегії конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами, дослідити зв'язок цих стратегій з базовими переконаннями та інтолерантністю до невизначеності внутрішньо переміщених осіб.

Зміст дисертації Дібрової В.А. охопив основні етапи науково-дослідницької роботи: зроблено глибокий аналіз наукових досліджень соціальноконструктивістського та психоло-герменевтичного спрямування, що стосуються вивчення часової перспективи особистісного досвіду; представлено наукові здобутки конструювання майбутнього, в тому числі дискурсивних та наративних форм; репрезентовано використання автонаративів в якості дослідницького матеріалу психологічних досліджень; представлено авторські розробки до двох тренінгів, спрямованих на підтримку соціально-психологічного благополуччя членів громадської організації «Холом», які були впроваджені в практику роботи з внутрішньо переміщеними особами; розроблено методичні рекомендації щодо впровадження психологічної підтримки наративними засобами.

У контексті психолого-герменевтичного підходу обґрунтовано, виведено та уточнено основні визначення та базові положення про «часову перспективу» та конструювання особистісного майбутнього досвіду; конституовано провідні механізми фіксації, трансляції, орієнтації та передбачення життєвої перспективи, самопрогнозування, впливу травмивних подій на конструювання майбутнього, психологічний стан «набутої безпорадності».

Особливістю дисертаційної роботи Дібрової В.А. є зосередженість наукової уваги на нагальних потребах особистості внутрішньо переміщених осіб, глибина наукового пошуку, новаторський підхід до розв'язання методологічних проблем. Доцільним є розроблений автором два етапи дослідження: 1 – підготовчо-розвідувальний і 2 – основний етап.

Цікавим та ґрунтовним видається дослідження психологічних характеристики внутрішньо переміщених осіб у контексті часу життя. Особливим є використання автонаративів в емпіричній частині дисертації, зокрема вибір основних параметрів аналізу оповідання «Моє майбутнє», у розрізі яких було зроблено первісну класифікацію всього масиву текстів: дослідження аксіологічного зрізу, яке включало виділені в тексті значимі для внутрішньо переміщених осіб сфери життя, моменти, явища та інші суб'єктивні цінності, які

відіграють важливу роль в конструюванні майбутнього, в життєздійсненні; ситуативні особистісні смисли, що було експліковано через репліки та висловлювання оціночного характеру внутрішньо переміщених осіб, роздуми, висновки, що стосуються себе, Іншого, свого минулого та майбутнього; інтенціональність наративу, що являло собою низку внутрішніх мотивів, базових потреб, прагматичних намірів та досягнення конкретних задач у процесі об'єктивації досвіду; тональність тексту як психологічне забарвлення мови емотивну складову, що включала емоційний знак текстів.

Третій розділ позитивно відзначився детальним описом особливостей прояву різних стратегій конструювання майбутнього в групах які мають досвід переселення і контрольній без досвіду переселення, що свідчить про значний професійний досвід дисертантки в доказовості отриманих результатів дослідження. Було представлено висновки щодо специфіки конструювання майбутнього в експериментальних групах, що представляє цінний науковий здобуток для практики психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб.

Висновки дисертаційної роботи коректно сформульовані, в повному обсязі відображають зміст трьох розділів дисертації, відповідають меті та завданням, містять перспективи подальших наукових досліджень.

Оцінка достовірності наукових досліджень. Достовірність результатів дослідження забезпечено обґрунтуванням його основних положень; підбором методів, адекватних меті і завданням дослідження; наскрізним характером зв'язку між етапами дослідження, репрезентативністю вибірки, яка представлена 120 респондентів, які розподілені на тих, хто пережили досвід переміщення – 60 респондентів і контрольна група 60 респондентів (тих, хто немає такого досвіду); відповідністю діагностичного інструментарію критеріям валідності та надійності, застосуванням методів математичної статистики для обчислювання отриманих експериментальних даних, апробацією результатів.

Дисертаційна робота була перевірена автоматизованим сервісом пошуку плагіату Unicheck. Використані ідеї, результати та тексти інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Наукова новизна результатів. Найбільш вагомим науковим здобутком Дібрової Валерії Анатоліївни, що свідчить про беззаперечну новизну результатів, є авторська розробка методичного інструментарію для виокремлення наративних стратегій конструювання майбутнього досвіду, що включає створення концептуальної моделі дослідження наративного конструювання особистісного досвіду. Крім зазначеного, було експериментально досліджено психологічні особливості автонаративів конструювання особистісного майбутнього, шляхом визначення їх емоційної валентності – позитивного, негативного, нейтрального та амбівалентного ставлення до власного майбутнього та наявності або відсутності досвіду переміщення, а також визначено детермінанти стратегій конструювання майбутнього.

Коректно представлено процедуру наративного конструювання майбутнього засобами наративних практик, що сприяє формуванню продуктивних стратегій конструювання майбутнього, ефективність застосування якої було достовірно доведено здобувачем.

Помітним теоретичним результатом є значне розширення базових концептів наративного конструювання особистісного досвіду, зокрема було уточнено зміст понять «конструювання майбутнього особистісного досвіду» та «комплексність бачення майбутнього». Детально представлено автобіографічний наратив як організуючий принцип життєвого досвіду, модель взаємозв'язків базових переконань та часових перспектив; інтерпретацію як провідний механізм наративного конструювання майбутнього, відмінності темпорального коду мотиваційних об'єктів майбутнього у вимушено переміщених осіб і тих, у кого відсутній такий життєвий досвід; аналіз взаємозв'язку часових перспектив і інтолерантності до невизначеності.

Це закладає підвалини майбутніх деталізованих досліджень у цій галузі та привертає увагу наукової спільноти на використання наративного конструювання як стратегічного фактора продуктивного переосмислення та трансформації майбутнього життєвого досвіду.

Суттєвим практичним здобутком є використання наративних технік, як інструментарію для визначення емоційної валентності ставлення до майбутнього вимушено переселених осіб. Так, знайшли своє застосування визначення трьох рівнів визначення комплексності бачення майбутнього, показники досяжності майбутнього для активізації аналітичних та регулятивних ресурсів особистості; для поглиблення рефлексії власних інтерпретаційних процесів та реінтерпретації проблемних та критичних моментів минулого; для проникнення в простір значень та смислів з метою підвищення конкретизації майбутнього, співвідношення цілей та шляхів їх досягнення, ресурсами та зусиллями особистості (зокрема, «прогностичної тривоги»). А саме, коли орієнтація на майбутнє та тривога щодо нього можуть дати особистості активність у вирішенні життєвих питань, змусити її замислюватись про прийдешні події та різні варіанти їх розвитку, а можливо, й діяти задля реалізації оптимального для себе варіанту. Створення наративів майбутнього є надзвичайно дієвим та зручним засобом психологічної підтримки, коли самонавчання та самовдосконалення набули все більшої популярності на тлі воєнного стану та вимушеного переселення людей.

Основні положення і результати дослідження було обговорено на ряді міжнародних та вітчизняних конференцій: науково-практична конференція «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах» (31.10.2019, м. Київ), Міжнародна наукова конференція «Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання» (29.11.2019, м. Чернігів), міжнародна конференція «Public Health – social, educational and psychological dimensions» (15.02.2020, м. Люблін, Польща), науково-практичний семінар «Горизонти посттравматичного особистісного життєтворення» (24.09.2020, форма проведення: дистанційна), Міжнародна наукова конференція «Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання» (27.11.2020, м. Чернігів, форма проведення: дистанційна), міждисциплінарний науковий семінар «Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти» (25.03.2021, м. Київ, форма проведення: дистанційна), IV науково-практичний семінар «Виміри особистісних трансформацій» (6.10.2021, форма

проведення: дистанційна), звітна наукова конференція Інституту соціальної та політичної психології «Соціальна і політична психологія сьогодні: здобутки, проблеми, нові рубежі» (14-15.03.2023, м. Київ).

Цим не вичерпується потенціал здійсненої наукової роботи. Ми маємо переконання, що теоретичні та методологічні засади, розроблені в дисертаційній роботі «Стратегії конструювання особистісного досвіду майбутнього внутрішньо переміщеними особами» розширять сферу застосування нарративного підходу в сімейній, гендерній та загальній психології, в програмах деконфліктизації та психологічній реабілітації, зокрема розвитку життєстійкості та ефективного опанування викликів сучасного життєздійснення; при створенні програм психологічного супроводу тимчасово переміщених осіб, навчальних курсів із нарративної психології; при кризовому консультуванні для підвищення професійної компетентності та посилення позиції в прикладному використанні нарративних засобів.

Дискусійні положення та зауваження. Високо оцінюючи дисертацію, вважаємо за доцільне висловити зауваження, коментарі та побажання дискусійного характеру:

1. В аналізі базових переконань особистості та їх впливу на конструювання майбутнього цікавим було б розглянути «негативне минуле» роду (Чи був такий досвід в родині? І як це вплинуло).

2. Бажано деталізувати культуральні особливості соціального середовища, яке надало прихисток вимушеним переселенцям і як це впливає на процес конструювання особистісного майбутнього.

3. Об'ємний масив статистичних результатів, представлений в дисертації, свідчить про доволі кропітку роботу здобувачки щодо обробки даних, отриманих від респондентів. Проте з метою визначення актуальності застосування в практиці психологічного супроводу вимушених переселенців отриманих результатів дослідження, було б детальніше зазначити певні напрямки психологічної допомоги.

Слід зауважити, що висловлені зауваження та коментарі не є категоричними та не впливають на загальну високу оцінку наукового дослідження й суттєво не знижують його теоретичної та практичної цінності.

Загальний висновок:

Дисертація Дібрової Валерії Анатоліївни «Стратегії конструювання особистісного досвіду майбутнього внутрішньо переміщеними особами», - це самостійна, оригінальна та завершена наукова робота зі значними теоретичним та практичним напрацюванням, що за змістом, структурою та оформленням відповідає вимогам п.п. 6, 7, 8, 9 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 р., а також напряму досліджень освітньо-наукової програми Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України із спеціальності 053 Психологія, галузі знань 05 – соціальні та поведінкові науки.

Опонент:

Кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
лабораторії психології особистості
імені П. Р. Чамати, Інститут
психології імені Г. С. Костюка НАПН
України.

 Володарська Н.Д.

